Journal of Marine Medicine
Autumn 2025, Volume 7, Issue 3
Pages: 143-154
10.30491/7.3.143

Legal Dimensions and Physician Liability Requirements in the Telemedical Treatment of Seafarers: An International Approach

Amir Nezam Barati [1*]

[1] *Assistant Professor of Law, Department of Law, Imam Khomeini Maritime Science University, Mazandaran, Iran*

Received: 1 October 2025 **Accepted:** 10 December 2025

Abstract

Background and Aim: With the advancement of communication technologies, the use of telemedicine aboard ships has gained increasing importance as an effective solution to overcome geographical barriers and provide healthcare services to seafarers. However, the legal and ethical complexities associated with physicians' liability in remote diagnosis, prescription, and treatment follow-up have introduced new challenges. This study aims to systematically analyze the legal and ethical dimensions of physician liability in delivering telemedicine services to seafarers and seeks to propose a clear framework for defining the obligations and responsibilities of physicians, shipowners, and flag states.

Methods: This study employs a descriptive-analytical approach. Data were collected through a review of international documents and regulations, including the Maritime Labour Convention (2006), the SOLAS Convention, World Health Organization guidelines, and relevant human rights covenants. The data were evaluated using qualitative content analysis.

Results: The findings indicate that telemedicine is an essential tool for realizing seafarers' right to health. Physicians retain legal and professional liability for negligence in diagnosis or treatment, even in a virtual setting. Additionally, flag states and shipowners are obligated to provide secure communication infrastructure, basic medical equipment, and protocols for data confidentiality and security.

Conclusion: The application of telemedicine in the maritime context not only enables more equitable access to healthcare services but also necessitates a revision of international and domestic legal frameworks to precisely delineate liability boundaries and protect the rights of all stakeholders. Clearly defining the scope of physician liability and ensuring effective legal safeguards for seafarers can contribute to enhancing health, safety, and professional ethics at sea.

Keywords: Telemedicine, Physician Legal Liability, Maritime Law, Seafarers, Human Rights.

[*]**Corresponding author: Amir Nezam Barati, Email**: nezambarati@gmail.com
Address: Department of Law, Imam Khomeini Maritime Science University, Mazandaran, Iran.

مجله طب دریا
دوره ۷، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۴
صفحات: ۱۵۴-۱۴۳
10.30491/7.3.143

ابعاد حقوقی و الزامات مسئولیت پزشک در درمان دریانوردان از طریق تله‌مدیسین: رویکردی بین‌المللی

امیرنظام براتی [1*]

[1] *استادیار حقوق دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)، مازندران، ایران*

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۰۹ **پذیرش مقاله:** ۱۴۰۴/۰۹/۱۹

چکیده

زمینه و هدف: با گسترش فناوری‌های ارتباطی، استفاده از پزشکی از راه دور (تله‌مدیسین) در کشتی‌ها به‌عنوان راهکاری مؤثر برای رفع محدودیت‌های جغرافیایی و تأمین مراقبت‌های بهداشتی دریانوردان اهمیت فزاینده‌ای یافته است. با این حال، پیچیدگی‌های حقوقی و اخلاقی مرتبط با مسئولیت پزشکان در فرآیندهای تشخیص، تجویز و پیگیری درمان از راه دور، چالش‌های جدیدی ایجاد کرده است. این پژوهش با هدف تحلیل نظام‌مند ابعاد حقوقی و اخلاقی مسئولیت پزشک در ارائه خدمات تله‌مدیسین به دریانوردان انجام شده و در پی ارائه چارچوبی روشن برای تعیین حدود تعهدات و مسئولیت‌های پزشک، مالک کشتی و دولت صاحب پرچم است.

روش‌ها: این مطالعه از نوع توصیفی–تحلیلی است. داده‌های مورد نیاز از طریق بررسی اسناد و مقررات بین‌المللی شامل کنوانسیون کار دریایی (۲۰۰۶)، کنوانسیون سولاس، دستورالعمل‌های سازمان جهانی بهداشت و میثاق‌های حقوق بشری مرتبط گردآوری و با روش تحلیل محتوای کیفی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند که تله‌مدیسین ابزاری ضروری برای تحقق حق دسترسی به سلامت دریانوردان محسوب می‌شود. مسئولیت حقوقی و حرفه‌ای پزشک در قبال قصور در تشخیص یا درمان، حتی در بستر مجازی، برقرار است. همچنین، دولت‌های صاحب پرچم و مالکان کشتی موظف‌اند زیرساخت‌های ارتباطی ایمن، تجهیزات پزشکی پایه و پروتکل‌های محرمانگی و امنیت داده‌های بهداشتی را فراهم کنند.

نتیجه‌گیری: کاربرد پزشکی از راه دور در محیط دریایی نه‌تنها امکان دسترسی عادلانه‌تر به خدمات درمانی را فراهم می‌آورد، بلکه مستلزم بازنگری در قوانین و مقررات بین‌المللی و داخلی برای تعیین دقیق حدود مسئولیت‌ها و حمایت از حقوق تمام ذی‌نفعان است. تعریف روشن مرزهای مسئولیت پزشک و تضمین حمایت‌های حقوقی مؤثر برای دریانوردان می‌تواند به ارتقای استانداردهای سلامت، ایمنی و اخلاق حرفه‌ای در دریا منجر شود.

کلیدواژه‌ها: پزشکی از راه دور، مسئولیت حقوقی پزشک، حقوق دریایی، دریانوردان، حقوق بشر

*نویسنده مسئول: **امیرنظام براتی**. پست الکترونیک: nezambarati@gmail.com
آدرس: دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)، مازندران، ایران.

مقدمه

تحولات فناورانه در حوزه ارتباطات و بهداشت طی دو دهه اخیر، عرصه پزشکی از راه دور (Telemedicine) را به یکی از کارآمدترین ابزارهای ارائه خدمات درمانی بدل کرده است. این شیوه با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطی، امکان تشخیص و درمان بیماران را بدون حضور فیزیکی پزشک فراهم می‌کند. یکی از بسترهایی که بیش از دیگر حوزه‌ها به این نوآوری نیازمند است، صنعت دریانوردی و حمل‌ونقل دریایی است. دریانوردان به‌عنوان گروهی از شاغلان که مدت‌های طولانی را در دریا و به دور از مراکز درمانی سپری می‌کنند، به‌طور مستمر در معرض خطرات بهداشتی، بیماری‌ها و حوادث کاری قرار دارند. در چنین شرایطی، تله‌مدیسین دریایی به‌مثابه حلقه نجاتی حیاتی، تضمین‌کننده حق بنیادین آنان در دسترسی به خدمات بهداشتی تلقی می‌شود (۱).

از منظر حقوقی، پرسش بنیادین آن است که مسئولیت پزشک در ارائه خدمات درمانی از راه دور چه ابعادی دارد و تا چه میزان با قواعد عمومی مسئولیت پزشکی همخوانی یا تمایز دارد. کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۲) به‌صراحت حق دریانوردان برای برخورداری از خدمات درمانی متعارف و در دسترس را تضمین کرده و دولت‌های عضو را مکلف به تأمین امکانات ارتباطی و پزشکی لازم دانسته است (۳). همچنین، کنوانسیون بین‌المللی ایمنی جان اشخاص در دریا (SOLAS) بر ضرورت تجهیز کشتی‌ها به سامانه‌های ارتباطی اضطراری تأکید می‌کند (۴). افزون بر این، دستورالعمل‌های سازمان جهانی بهداشت در حوزه پزشکی از راه دور بر اصول اخلاقی همچون محرمانگی اطلاعات، مستندسازی اقدامات درمانی، و پاسخگویی پزشک پای می‌فشارد (۵).

در این میان، مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی با پیچیدگی‌های خاصی همراه است. پزشک در غیاب حضور فیزیکی ناگزیر است تصمیماتی بگیرد که مستقیماً بر جان و سلامت دریانوردان تأثیر می‌گذارد. از یک سو، وی باید متناسب با امکانات محدود موجود در کشتی حداکثر تلاش علمی و حرفه‌ای خود را انجام دهد؛ و از سوی دیگر، باید مرزهای مسئولیت خود و افسر یا پرسنل کشتی را که نقش مجری دستورات پزشکی را برعهده دارند، روشن سازد. علاوه بر این، پزشک مکلف است برای تبادل داده‌های پزشکی از ابزارهای امن و مطابق با استانداردهای بین‌المللی حفاظت از داده‌های شخصی استفاده کند (۶).

اهمیت موضوع زمانی دوچندان می‌شود که بدانیم دریانوردان بر اساس اسناد بین‌المللی حقوق بشر از جمله میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (ICESCR) از حق بنیادین بر سلامت برخوردارند (۷). بنابراین، کوتاهی یا خطای پزشک در ارائه خدمات درمانی از راه دور می‌تواند نه‌تنها مسئولیت حرفه‌ای وی، بلکه مسئولیت دولت متبوع و حتی کارفرمای دریایی را نیز در سطح بین‌المللی برانگیزد. خلأهای قانونی در خصوص تعیین دقیق حدود این مسئولیت‌ها ضرورت تدوین قواعد ویژه در سطح ملی و بین‌المللی را برجسته می‌سازد.

بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا با رویکردی تحلیلی و تطبیقی، ابعاد حقوقی مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی را بررسی کند و نسبت آن با قواعد عمومی مسئولیت پزشکی و تعهدات بین‌المللی دولت‌ها را بر اساس سؤالات زیر آشکار سازد:

۱. مسئولیت حقوقی پزشک در تله‌مدیسین دریایی چه تفاوت‌هایی با مسئولیت پزشک در درمان حضوری دارد؟

۲. چه اسناد بین‌المللی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر تعیین مسئولیت پزشک در درمان دریانوردان از راه دور تأثیرگذارند؟

۳. مرز مسئولیت پزشک، افسر کشتی، و کارفرمای دریایی در ارائه خدمات پزشکی از راه دور چگونه باید تعریف شود؟

۴. چه الزامات اخلاقی و حقوقی در سطح ملی و بین‌المللی باید برای تضمین حق سلامت دریانوردان در تله‌مدیسین تدوین گردد؟

۲-مبانی نظری وپیشینه تحقیق

پیشرفت فناوری‌های ارتباطی در دهه‌های اخیر، به‌ویژه اینترنت ماهواره‌ای و سامانه‌های ارتباطی دریایی، امکان ارائه خدمات پزشکی از راه دور یا «تله‌مدیسین» را برای دریانوردان فراهم ساخته است. از آنجا که کشتی‌ها اغلب در شرایطی فعالیت می‌کنند که دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی محدود یا ناممکن است، تله‌مدیسین به‌عنوان راهکاری ضروری برای حمایت از سلامت دریانوردان مطرح می‌شود (۸). اهمیت این موضوع به‌ویژه در پرتو الزامات حقوق بین‌الملل دریایی و حقوق بشر بر حق بر سلامت، برجسته می‌گردد (۳).

بااین‌حال، بهره‌گیری از تله‌مدیسین صرفاً یک نوآوری فناورانه نیست، بلکه پیامدهای حقوقی گسترده‌ای نیز دارد. پرسش‌هایی نظیر اینکه در صورت خطای پزشکی چه کسی مسئول است، یا چطور باید صلاحیت قضایی در آب‌های بین‌المللی اعمال گردد، به حوزه «مسئولیت حقوقی پزشک» پیوند می‌خورد. ازاین‌رو، شناسایی مبانی نظری و حقوقی تله‌مدیسین در دریا گام نخست در تحلیل مسئولیت پزشک در این بستر است.

۲-۱- مفهوم و ماهیت تله‌مدیسین

تله‌مدیسین به‌طور کلی به استفاده از فناوری‌های ارتباطی برای ارائه خدمات بهداشتی و درمانی از راه دور تعریف می‌شود (۱۰) این خدمات می‌تواند شامل مشاوره پزشکی، تشخیص، تجویز دارو، پیگیری درمان و حتی اقدامات آموزشی برای کادر کشتی باشد. در زمینه دریایی، تله‌مدیسین اغلب از طریق ارتباط ماهواره‌ای بین پزشک مستقر در خشکی و افسر مسئول بهداشت یا ناخدای کشتی صورت می‌گیرد (۱۱).

از منظر حقوقی، تله‌مدیسین باید همسو با اصول سنتی مسئولیت پزشکی و در عین حال متناسب با شرایط خاص دریا

تفسیر شود. این شرایط شامل دوری از مراکز درمانی، محدودیت تجهیزات، و دشواری در انتقال بیماران است (۹).

۳-۲-ضرورت تله‌مدیسین برای دریانوردان

سلامت دریانوردان از منظر حقوق بین‌الملل موضوعی کلیدی است. کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۲) که توسط سازمان بین‌المللی کار تصویب شده، دولت‌های عضو را ملزم می‌سازد تا دریانوردان تحت پرچم آن‌ها از سطحی معادل خدمات درمانی در خشکی برخوردار باشند (۳). در عمل، تحقق این الزام بدون استفاده از تله‌مدیسین دشوار است.

همچنین، سازمان بین‌المللی دریانوردی (IMO) در دستورالعمل‌های خود بر لزوم دسترسی کشتی‌ها به خدمات مشاوره پزشکی ۲۴ ساعته از طریق ارتباطات راه دور تأکید دارد (۱۲). در نتیجه، تله‌مدیسین نه یک انتخاب، بلکه یک تعهد حقوقی و عملی برای دولت‌ها و مالکان کشتی محسوب می‌شود.

۴-۲-چارچوب‌های حقوقی بین‌المللی

برخی از مهم‌ترین اسناد و نهادهای بین‌المللی مرتبط با تله‌مدیسین دریایی عبارتند از:

الف-کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۳): تضمین حق دریانوردان به مراقبت‌های پزشکی.

ب-کنوانسیون‌های IMO در خصوص ایمنی جان انسان در دریا (SOLAS): الزام کشتی‌ها به تجهیز امکانات ارتباطی برای کمک‌های اضطراری.

ج- دستورالعمل‌های سازمان جهانی بهداشت (WHO) درباره پزشکی از راه دور: تأکید بر اصول اخلاقی، محرمانگی داده‌ها، و مسئولیت حرفه‌ای پزشک.

د-حقوق بشر بین‌الملل (ICCPR و ICESCR): حق بر سلامت به‌عنوان یک حق بنیادین.

در زیر این اسناد و نهادهای بین‌المللی مرتبط با تله‌مدیسین یه صورت تحلیلی مورد بررسی قرار می گیرند:

الف- کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶

این کنوانسیون به‌عنوان «منشور حقوق کار دریانوردان» شناخته می‌شود. ماده ۴ بند ۴ این سند صراحتاً حق دریانوردان به مراقبت‌های پزشکی در شرایط مشابه با کارگران خشکی را تضمین می‌کند (۲,۱۳). بر اساس آن، کشورهای عضو موظف‌اند دسترسی دریانوردان به خدمات درمانی را حتی در دریا تضمین کنند. این الزام زمینه‌ای حقوقی برای به‌کارگیری "پزشکی از راه دور" (Telemedicine) فراهم می‌آورد، چرا که فراهم‌سازی پزشک حضوری در همه کشتی‌ها عملاً غیرممکن است. بنابراین، تله‌مدیسین ابزار تحقق حق درمان بدون تبعیض است. از منظر مسئولیت حقوقی، اگر کشوری نتواند زیرساخت‌های لازم برای این دسترسی را فراهم آورد، می‌تواند در سطح بین‌المللی مسئول نقض حقوق بنیادین دریانوردان شناخته شود.

ماده ۴، بند ۱: دولت‌ها موظف‌اند اطمینان حاصل کنند که دریانوردان از مراقبت‌های پزشکی در دریا و خشکی برخوردارند، به گونه‌ای که با شرایط کارکنان خشکی برابری کند.

این ماده به‌طور مستقیم تضمین می‌کند که دریانوردان حق دارند به خدمات پزشکی در سطحی مشابه با افراد مستقر در خشکی دسترسی داشته باشند. هرچند کنوانسیون صراحتاً واژه "پزشکی از راه دور" را به‌کار نمی‌برد، اما با توجه به پیشرفت‌های فناوری و محدودیت‌های موجود در کشتی، تله‌مدیسین بهترین ابزار تحقق این حق است. از این‌رو، تله‌مدیسین را می‌توان مصداق تعهد دولت‌ها در برابر ماده ۴ دانست (۳).

ب- کنوانسیون بین‌المللی ایمنی جان انسان در دریا

کنوانسیون SOLAS 1974 در فصل V، قاعده ۳۳، بر لزوم کمک‌رسانی به هر شخص در دریا که نیازمند یاری است، تأکید دارد (۴,۱۳). اگرچه این ماده بیشتر به نجات فیزیکی اشاره دارد، اما تفسیری موسع از آن ناظر به ضرورت تأمین ابزارهای ارتباطی و پزشکی نیز خواهد بود. علاوه بر این، SOLAS کشتی‌ها را موظف به داشتن تجهیزات ارتباطی رادیویی و ماهواره‌ای کرده است که اساس کار تله‌مدیسین دریایی محسوب می‌شود. در صورت قصور در تجهیز کشتی، مسئولیت مالک و حتی دولت صاحب پرچم مطرح خواهد بود. بنابراین، SOLAS زمینه‌ای برای الزام حقوقی به فراهم‌سازی ارتباط با مراکز پزشکی و پزشکان از راه دور ایجاد می‌کند.

کنوانسیون بین‌المللی ایمنی جان انسان در دریا تمرکز اصلی خود را بر ایمنی و نجات جان انسان‌ها گذاشته است. الزامات مربوط به تجهیزات ارتباطی زمینه‌ای حقوقی و فنی برای استفاده از تله‌مدیسین فراهم می‌کند. بر اساس این مقررات، کاپیتان یا افسر کشتی می‌تواند در صورت بروز حادثه یا بیماری، به‌سرعت با پزشکان ساحلی یا مراکز تخصصی تماس گرفته و راهنمایی دریافت کند. این الزام در عمل، مبنای حقوقی برای پذیرش و توسعه پزشکی از راه دور در عرصه دریانوردی محسوب می‌شود (۴).

ج- دستورالعمل‌های سازمان جهانی بهداشت (WHO) در پزشکی از راه دور

گزارش سازمان بهداشت جهانی (World Health Organization (WHO)) ، ۲۰۱۰ و دستورالعمل اخلاقی ۲۰۲۱: بر اصول کلیدی چون رضایت آگاهانه بیمار، محرمانگی داده‌ها، امنیت سایبری و مسئولیت حرفه‌ای پزشک تأکید نموده است.

سازمان بهداشت جهانی با ارائه چارچوب‌های اخلاقی و فنی، تلاش کرده است استفاده ایمن و مسئولانه از تله‌مدیسین تضمین شود. برای دریانوردان، این دستورالعمل‌ها اهمیت ویژه‌ای دارند زیرا در کشتی‌ها شرایط خاصی مانند محدودیت ارتباطات یا نبود پزشک حضوری وجود دارد. در چنین فضایی، رعایت اصول اخلاقی و محرمانگی داده‌ها می‌تواند مانع نقض حقوق بنیادین دریانوردان

شود (۱).

سازمان جهانی بهداشت در گزارش سال ۲۰۱۰ خود با عنوان Telemedicine: Opportunities and Developments in Member States اصولی چون محرمانگی اطلاعات، رضایت آگاهانه، و مسئولیت حرفه‌ای پزشک را مطرح کرده است (۵). مطابق این چارچوب، پزشک ارائه‌دهنده خدمات از راه دور همچنان مسئول پیامدهای تشخیص و درمان است، حتی اگر بیمار (دریانورد) در فاصله جغرافیایی قرار داشته باشد. همچنین تأکید می‌شود که دولت‌ها باید زیرساخت‌های لازم را برای تضمین کیفیت و امنیت داده‌ها فراهم کنند. از نظر حقوقی، این دستورالعمل‌ها مبنایی برای تعیین استانداردهای جهانی در مسئولیت پزشک و حمایت از بیماران دریانورد به شمار می‌رود.

د- حقوق بشر بین‌الملل (ICCPR و ICESCR)

حق بر سلامت در ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۴) به رسمیت شناخته شده است. همچنین ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۵) حق بنیادین بر حیات را تضمین می‌کند.

از این منظر در پرتو این دو میثاق، دولت‌ها متعهد به تضمین دسترسی همه افراد، از جمله دریانوردان، به مراقبت‌های بهداشتی هستند. از آنجا که دریانوردان به دلیل حضور در دریا دسترسی محدودی به مراکز درمانی دارند، ارائه خدمات پزشکی از راه دور یک ابزار عملی برای تحقق تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در زمینه حق بر سلامت و حق حیات است. به بیان دیگر، ناتوانی دولت‌ها در ایجاد زیرساخت‌های تله‌مدیسین برای دریانوردان می‌تواند به منزله نقض تعهدات حقوق بشری آنها تفسیر شود (۷).

در تفسیر کمیته حقوق اقتصادی–اجتماعی سازمان ملل (۱۵)، تأکید شده که دولت‌ها موظف‌اند دسترسی به خدمات بهداشتی را حتی برای گروه‌های دور از خشکی (مانند دریانوردان) تضمین کنند. از این منظر، تله‌مدیسین ابزاری است که دولت‌ها باید برای اجرای این تعهدات فراهم سازند. چنانچه قصور در این زمینه منجر به فوت یا آسیب جدی دریانورد شود، می‌توان آن را نقض تعهدات بین‌المللی دولت مربوط دانست.

۵-۲-پیشینه پژوهش و بررسی تطبیقی

الف- پیشینه پژوهش داخلی

در ایران مطالعات محدودی درباره مسئولیت پزشک در پزشکی از راه دور وجود دارد، هرچند در حوزه پزشکی سنتی و مسئولیت حرفه‌ای پزشکان منابع زیادی تألیف شده است. برخی پژوهش‌ها به بررسی قانون مسئولیت مدنی (۱۳۳۹) و قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) پرداخته و تأکید کرده‌اند که پزشک، حتی در صورت ارائه خدمات از راه دور، همچنان مسئول جبران خسارات ناشی از قصور یا تقصیر است . علاوه بر این، سازمان نظام پزشکی ایران نیز در آیین‌نامه‌های داخلی خود به مسئولیت پزشک در موارد عدم رعایت موازین علمی و اخلاقی اشاره کرده است. با این حال، هنوز قانون خاصی در ایران در خصوص تله‌مدیسین وجود ندارد و این خلأ حقوقی می‌تواند چالش‌های بسیاری در قبال دریانوردان ایجاد کند.

ب- پیشینه پژوهش خارجی

در سطح بین‌المللی، پژوهش‌های گسترده‌ای درباره Telemedicine و ابعاد حقوقی آن انجام شده است. در ایالات متحده، اتحادیه‌های پزشکی و انجمن‌های حقوق سلامت، مسئولیت پزشک از راه دور را در چارچوب قواعد Malpractice و استانداردهای مراقبت بررسی کرده‌اند در اتحادیه اروپا نیز رویکردی مشابه اتخاذ شده است و بر اصل برابری استاندارد مراقبت بین خدمات حضوری و از راه دور تأکید می‌شود (۱۶).

در حوزه دریایی، برخی پژوهش‌ها به نقش IMO (سازمان بین‌المللی دریانوردی) و ILO (سازمان بین‌المللی کار) در تضمین سلامت دریانوردان پرداخته‌اند. کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۲) دولت‌ها را ملزم به فراهم آوردن دسترسی دریانوردان به مراقبت‌های بهداشتی برابر با کارکنان خشکی می‌کند و این موضوع به صورت تلویحی شامل تله‌مدیسین نیز می‌شود (۳).

ج-پیشینه پژوهش‌های مرتبط با دریانوردی

برخی مطالعات نشان داده‌اند که استفاده از پزشکی از راه دور در کشتی‌ها توانسته است کاهش هزینه‌های درمانی و بهبود دسترسی به خدمات تخصصی را به همراه داشته باشد (۱۷). با این حال، موضوع مسئولیت پزشک همچنان چالش‌برانگیز باقی مانده است. پرسش اصلی آن است که اگر پزشک از راه دور تشخیص اشتباهی دهد یا درمان مناسبی ارائه نکند، مسئولیت حقوقی او چگونه تعیین می‌شود؟ آیا این مسئولیت بر اساس قوانین کشور محل ثبت کشتی (Flag State) خواهد بود یا کشور متبوع پزشک؟

د- بررسی اجمالی تطبیقی در سطح ملی و بین المللی

مقایسه نظام‌های حقوقی نشان می‌دهد که:

ایالات متحده: پزشک از راه دور ملزم به داشتن پروانه فعالیت در ایالتی است که بیمار در آن قرار دارد؛ بنابراین در مورد دریانوردان، این موضوع پیچیدگی‌های خاصی ایجاد می‌کند.

اتحادیه اروپا: اصل بر هماهنگی مقررات و ایجاد بستر مشترک برای ارائه خدمات پزشکی فرامرزی است.

ایران: به دلیل فقدان قانون خاص در زمینه پزشکی از راه دور، رویه قضایی و قوانین عام مسئولیت مدنی و کیفری ملاک عمل قرار می‌گیرد.

حقوق بین‌الملل دریایی: کنوانسیون کار دریایی و دستورالعمل‌های IMO کشورها را ملزم کرده است تا سازوکار دسترسی به خدمات پزشکی برای دریانوردان را تضمین کنند، اما در خصوص مسئولیت پزشک از راه دور تصریحی وجود ندارد.

با توجه به پیشینه پژوهش‌ها و مقایسه تطبیقی می‌توان نتیجه گرفت که اگرچه بسیاری از نظام‌های حقوقی بر اصل تساوی

استاندارد مراقبت حضوری و از راه دور تأکید دارند، اما در زمینه دریانوردی به دلیل ماهیت فراملی آن، خلأهای حقوقی بسیاری وجود دارد. این امر لزوم تدوین قوانین یا الحاق پروتکل‌های جدید در اسناد بین‌المللی را نشان می‌دهد تا مسئولیت پزشکان در خدمات پزشکی از راه دور برای دریانوردان به‌طور شفاف مشخص شود.

این اسناد نشان می‌دهند که تله‌مدیسین دریایی تنها یک فناوری کمکی نیست، بلکه بخشی از تعهدات حقوقی دولت‌ها و مالکان کشتی برای تضمین سلامت دریانوردان است (۱۸).

۳- مسئولیت حقوقی پزشک در درمان حضوری و از راه دور

مسئولیت پزشک همواره یکی از حساس‌ترین موضوعات در حقوق پزشکی بوده است. خطاهای پزشکی، چه ناشی از بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا نقص در مهارت حرفه‌ای باشد، می‌تواند پیامدهای حقوقی جدی برای پزشک به‌همراه داشته باشد. با گسترش خدمات پزشکی از راه دور (تله‌مدیسین)، به‌ویژه در محیط‌های خاص مانند کشتی‌ها، پرسش‌های تازه‌ای درباره ماهیت و گستره مسئولیت پزشک مطرح می‌شود. آیا مسئولیت پزشک از راه دور همانند مسئولیت پزشک حضوری است یا شرایط ویژه‌ای بر آن حاکم است؟

۳-۱-مبانی مسئولیت مدنی پزشک

در حقوق ایران و بسیاری از نظام‌های حقوقی، مسئولیت پزشک مبتنی بر اصول عمومی مسئولیت مدنی و قواعد خاص حرفه پزشکی است. مبانی اصلی عبارتند از:

۱- رعایت استانداردهای حرفه‌ای: پزشک موظف است از اصول علمی و استانداردهای پزشکی تبعیت کند.

۲- تقصیر و خطا: هرگاه پزشک به‌دلیل بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی موجب ورود خسارت شود، مسئولیت مدنی خواهد داشت (۱۹).

۳-رابطه سببیت: اثبات رابطه میان خطای پزشک و زیان وارده شرط تحقق مسئولیت است.

۴- جبران خسارت: مسئولیت مدنی به الزام به جبران خسارت بیمار منجر می‌شود.

در حالت حضوری، این اصول با ارزیابی مستقیم اقدامات پزشک در معاینه، تشخیص و درمان قابل بررسی است.

۳-۲-مسئولیت کیفری پزشک

پزشک علاوه‌بر مسئولیت مدنی، ممکن است از نظر کیفری نیز مسئول شناخته شود؛ به‌ویژه در مواردی که خطا به مرگ یا صدمات شدید منجر گردد. در حقوق ایران، مواد ۴۹۵ و ۴۹۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به‌صراحت به مسئولیت پزشک در صورت تقصیر یا عدم رعایت مقررات حرفه‌ای اشاره دارند. در سطح بین‌المللی نیز، خطاهای پزشکی در برخی نظام‌های حقوقی به‌عنوان جرم حرفه‌ای تلقی می‌شود (۱۹).

۳-۳-مسئولیت اخلاقی و حرفه‌ای

گذشته از مسئولیت مدنی و کیفری، پزشکان به رعایت تعهدات اخلاقی همچون احترام به کرامت بیمار، حفظ اسرار و جلب رضایت آگاهانه ملزم‌اند (۲۰). در پزشکی از راه دور، این تعهدات با چالش‌های مضاعف مواجه می‌شود، زیرا:

الف-دسترسی به اطلاعات بیمار ناقص است.

ب-خطر نقض حریم خصوصی در بسترهای دیجیتال بیشتر است.

ج-رضایت آگاهانه ممکن است به‌صورت کامل و شفاف اخذ نشود.

۳-۴- مقایسه تطبیقی مسئولیت پزشک حضوری و پزشک از راه دور

در ادامه، به مقایسه مسئولیت پزشک حضوری و پزشک از راه دور به‌صورت مورد به مورد پرداخته‌ام. این مقایسه شامل شباهت‌ها و تفاوت‌ها در مسئولیت‌های این دو نوع پزشک در زمینه‌های مختلف است:

۳-۴-۱- مسئولیت در تشخیص

پزشک حضوری: پزشک حضوری مسئولیت کاملی در فرآیند تشخیص بیماری‌ها دارد. او می‌تواند از آزمایش‌های فیزیکی و انجام معاینات بالینی برای شناسایی وضعیت بیمار استفاده کند. این نوع بررسی‌ها به پزشک اجازه می‌دهد تا به‌طور کامل از نشانه‌های فیزیکی برای تشخیص استفاده کند.

پزشک از راه دور: پزشک از راه دور به‌طور عمده به اطلاعاتی که از طریق ارتباطات دیجیتال (چت، ویدئو، تصاویر پزشکی، پرونده پزشکی الکترونیک) در اختیارش قرار می‌گیرد، تکیه می‌کند. در این حالت، پزشک نمی‌تواند معاینه فیزیکی انجام دهد و بنابراین مسئولیت کمتری نسبت به تشخیص دارد، اما همچنان ملزم به رعایت استانداردهای علمی و دقت در تحلیل اطلاعات موجود است.

تفاوت کلیدی: پزشک از راه دور ممکن است اطلاعات ناقص یا نادرستی را دریافت کند که باعث تشخیص اشتباه شود، اما این مشکل به‌خاطر محدودیت‌های تکنولوژیکی یا ارتباطی است.

۳-۴-۲-مسئولیت در تجویز درمان

پزشک حضوری: در تجویز درمان، پزشک حضوری می‌تواند تصمیمات دقیق‌تری بر اساس معاینه بالینی، آزمایش‌های آزمایشگاهی و تاریخچه کامل بیمار بگیرد. این نوع تجویز به پزشک این امکان را می‌دهد که داروها یا روش‌های درمانی را که بیشتر متناسب با وضعیت بیمار است، تجویز کند.

پزشک از راه دور: پزشک از راه دور قادر به تجویز داروها و درمان‌ها است، اما به‌دلیل عدم دسترسی به معاینه فیزیکی و محدودیت در اطلاعات، ممکن است تصمیمات درمانی او با دقت کمتری مواجه شود. در این وضعیت، پزشک باید از ابزارهای تشخیص غیرحضوری مانند ویدئو کنفرانس و پرونده‌های پزشکی

استفاده کند، اما این روش‌ها نمی‌توانند جایگزین معاینه فیزیکی شوند.

تفاوت کلیدی: پزشک از راه دور معمولاً به‌دلیل محدودیت‌های فنی و عدم دسترسی به آزمایش‌های بالینی دقیق‌تر، باید احتیاط بیشتری در تجویز درمان‌ها داشته باشد.

۳-۴-۳- مسئولیت در پیگیری درمان

پزشک حضوری: پزشک حضوری مسئولیت بیشتری در پیگیری نتایج درمانی و نظارت مستمر بر پیشرفت بیمار دارد. او می‌تواند از نزدیک روند بهبودی یا بروز عوارض جانبی را بررسی کرده و در صورت لزوم تغییراتی در درمان ایجاد کند.

پزشک از راه دور: پزشک از راه دور ممکن است در پیگیری درمان با مشکلاتی مواجه شود، زیرا بیمار ممکن است به دلیل محدودیت‌های جغرافیایی یا عدم دسترسی به امکانات درمانی نتواند تحت نظارت مستمر قرار گیرد. ارتباط از راه دور می‌تواند پیچیده و وقت‌گیر باشد و این موضوع ممکن است موجب کاهش کیفیت پیگیری‌ها شود.

تفاوت کلیدی: پزشک از راه دور باید از ابزارهای دیجیتال برای پیگیری بیمار استفاده کند، که ممکن است کمتر مؤثر از پیگیری حضوری باشد.

۴-۴-۳- مسئولیت در رعایت اصول اخلاقی

پزشک حضوری: پزشک حضوری موظف به رعایت اصول اخلاقی حرفه‌ای است، از جمله برقراری ارتباط موثر با بیمار، احترام به حقوق بیمار و دریافت رضایت آگاهانه. همچنین، پزشک می‌تواند به‌راحتی مطمئن شود که بیمار تمام اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری آگاهانه را دریافت کرده است.

پزشک از راه دور: در پزشکی از راه دور، رعایت اصول اخلاقی مانند محرمانگی اطلاعات بیمار و رضایت آگاهانه اهمیت ویژه‌ای دارد. پزشک باید اطمینان حاصل کند که ارتباطات به‌طور ایمن انجام می‌شود و اطلاعات حساس بیمار از طریق سامانه‌های محافظت‌شده منتقل می‌شود. با این حال، چالش‌های فنی مانند نشت داده‌ها و مشکلات امنیتی نیز ممکن است مسئولیت اخلاقی پزشک را پیچیده‌تر کند.

تفاوت کلیدی: در پزشکی از راه دور، مسئولیت‌های اخلاقی پیچیده‌تر می‌شود زیرا داده‌ها باید از طریق سامانه‌های دیجیتال ایمن و مطابق با قوانین حفاظت از داده‌ها (مانند GDPR) منتقل شوند.

۵-۴-۳-مسئولیت قانونی و حرفه‌ای در پزشک حضوری و پزشکی از راه

پزشک حضوری: پزشک حضوری مسئولیت قانونی و حرفه‌ای خود را براساس قوانین و مقررات پزشکی کشور محل خدمت خود بر عهده دارد. این مسئولیت شامل جبران خسارات ناشی از خطای پزشکی یا قصور در انجام وظایف حرفه‌ای است.

پزشک از راه دور: مسئولیت قانونی و حرفه‌ای پزشک از راه دور پیچیده‌تر است زیرا ممکن است قانون‌گذاری در مورد پزشکی از راه دور در کشورها متفاوت باشد. پزشک از راه دور باید در نظر بگیرد که آیا مجوز قانونی برای درمان بیماران در کشور دیگری دارد یا خیر. در واقع، هر کشور ممکن است قوانین خاص خود را برای درمان از راه دور تعیین کند و پزشک باید از این قوانین مطلع باشد.

تفاوت کلیدی: پزشک از راه دور باید نسبت به قوانین و مقررات مختلف بین‌المللی و کشورها آگاه باشد و از نظر حقوقی در معرض چالش‌های بیشتر قرار دارد.

۶-۴-۳- مسئولیت در مراقبت‌های اضطراری

پزشک حضوری: در مواقع اضطراری، پزشک حضوری می‌تواند فوراً دست به عمل بزند و بیمار را به‌طور مستقیم درمان کند. او دسترسی کامل به تجهیزات و ابزارهای پزشکی را دارد.

پزشک از راه دور: در شرایط اضطراری، پزشک از راه دور نمی‌تواند به‌طور فیزیکی به بیمار کمک کند، اما می‌تواند از طریق مشاوره آنلاین یا هدایت تیم پزشکی کشتی به بیمار کمک کند. پزشک از راه دور باید تصمیمات فوری و دقیق را از طریق مشاوره از راه دور ارائه دهد.

تفاوت کلیدی: پزشک از راه دور در شرایط اضطراری باید تصمیمات خود را تنها بر اساس اطلاعات محدود اتخاذ کند که می‌تواند منجر به چالش‌های جدی در ارائه کمک فوری شود.

در نهایت می توان گفت مسئولیت پزشک حضوری و پزشک از راه دور در بسیاری از موارد مشابه است، اما تفاوت‌های عمده‌ای در زمینه دسترسی به اطلاعات، تجویز درمان، پیگیری‌ها و رعایت اصول اخلاقی و قانونی وجود دارد. با توجه به محدودیت‌های پزشکی از راه دور، لازم است که پزشکان از راه دور دقت بیشتری داشته باشند و از تکنولوژی‌های پیشرفته برای ارتقاء کیفیت خدمات درمانی خود استفاده کنند. تفاوت‌های اصلی در جدول-۱ آمده است.

جدول-۱. مقایسه ابعاد حقوقی،چالش ها و پیامدهای پزشکی حضوری در مقابل پزشکی از راه دور

بُعد	پزشک حضوری	پزشک از راه دور(تله‌مدیسین)	پیامد حقوقی
دسترسی به بیمار	معاینه فیزیکی مستقیم	وابسته به تصاویر، صدا و داده‌های محدود	افزایش ریسک خطا در تشخیص
دسترسی به بیمار	معاینه فیزیکی مستقیم	وابسته به تصاویر، صدا و داده‌های محدود	افزایش ریسک خطا در تشخیص
استاندارد حرفه‌ای	معیارهای رایج پزشکی حضوری	معیارهای ویژه پزشکی از راه دور که هنوز در بسیاری کشورها مدون نیست	ابهام در تعیین خطا

صلاحیت قضایی	دادگاه محل وقوع خطا	ممکن است بیمار در دریا و پزشک در خشکی باشد	تعارض صلاحیت‌ها
رضایت آگاهانه	حضوری و با توضیح کامل	ممکن است ناقص یا غیرشفاف باشد	چالش در اثبات رضایت
حریم خصوصی	کنترل در محیط درمانی	وابسته به امنیت سایبری و انتقال داده‌ها	مسئولیت مضاعف در نقض محرمانگی

بنابراین، مسئولیت پزشک از راه دور اگرچه بر همان اصول سنتی استوار است، اما در عمل پیچیده‌تر و با ریسک‌های بیشتری همراه است (۱۸).

۷-۴-۳-مسئولیت در بستر دریایی

در زمینه دریانوردی، پزشک از راه دور علاوه‌بر چالش‌های عمومی تله‌مدیسین، با شرایط خاصی مواجه است:

محدودیت تجهیزات در کشتی: حتی اگر پزشک توصیه درستی ارائه دهد، اجرای درمان ممکن است به‌دلیل نبود امکانات ناقص باشد.

مسئولیت مشترک ناخدا یا افسر بهداشت: در بسیاری موارد، آنان واسطه اجرای دستورات پزشک هستند و مسئولیت تقسیم می‌شود.

ابهام در حقوق حاکم: چنانچه خطا در آب‌های آزاد رخ دهد، تعیین صلاحیت قضایی (پرچم کشتی یا کشور پزشک) پیچیده خواهد شد (۱۲).

در این فصل روشن شد که مسئولیت پزشک، چه در درمان حضوری و چه از راه دور، بر اصول مشترکی استوار است؛ اما در تله‌مدیسین، به‌ویژه در دریا، ابعاد تازه‌ای به آن اضافه می‌شود. این ابعاد شامل افزایش ریسک خطا، چالش در تعیین استانداردها، پیچیدگی صلاحیت قضایی و تهدید حریم خصوصی است. بنابراین، تحلیل دقیق‌تر مسئولیت پزشک در بستر دریایی مستلزم توجه به ویژگی‌های خاص تله‌مدیسین خواهد بود؛ موضوعی که در فصل سوم به تفصیل بررسی می‌شود.

۴- ابعاد حقوقی مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی

تله‌مدیسین در دریا یک ضرورت عملی برای حفظ سلامت دریانوردان است، اما از منظر حقوقی پرسش‌های تازه‌ای درباره حدود و کیفیت مسئولیت پزشک مطرح می‌کند. پزشک از راه دور در شرایطی تصمیم‌گیری می‌کند که دسترسی مستقیم به بیمار ندارد، امکانات درمانی محدود است و اجرای دستورات او بر عهده افراد غیرپزشک در کشتی است. این وضعیت ماهیت مسئولیت پزشک را پیچیده‌تر ساخته و ضرورت تدوین قواعد خاص در این زمینه را برجسته می‌کند (۱۸).

۱-۴- مسئولیت در تشخیص نادرست یا ناقص

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در تله‌مدیسین دریایی، خطر تشخیص نادرست به‌دلیل نبود امکان معاینه فیزیکی مستقیم است. پزشک به داده‌های محدود (تصاویر، توضیحات دریانورد یا افسر کشتی) تکیه می‌کند و همین امر می‌تواند احتمال خطا را افزایش دهد (۱۳).

از منظر حقوقی، این پرسش مطرح است که آیا معیار ارزیابی خطای پزشک باید بر مبنای استانداردهای پزشکی حضوری باشد یا معیارهای خاص پزشکی از راه دور. در بسیاری از نظام‌های حقوقی، اصل «رعایت استانداردهای متعارف حرفه‌ای» ملاک است (۱۹). بنابراین اگر پزشک تمام امکانات موجود در بستر تله‌مدیسین را به‌درستی به‌کار گیرد، نمی‌توان او را به‌صرف عدم دقت کامل مسئول دانست.

۲-۴- مسئولیت در تجویز دارو و پیگیری درمان

پزشک از راه دور ممکن است دارویی را تجویز کند که در کشتی موجود نباشد یا نحوه استفاده از آن برای دریانوردان غیرپزشک دشوار باشد. همچنین، پیگیری درمان به‌صورت حضوری امکان‌پذیر نیست. این موضوع دو پیامد حقوقی دارد:

الف- مسئولیت تضامنی میان پزشک و افسر کشتی: اگر افسر یا ناخدا دارو را نادرست مصرف کند، آیا پزشک همچنان مسئول است؟

ب- لزوم شفاف‌سازی حدود وظایف: مقررات باید به‌صراحت بیان کنند که پزشک در حد امکان‌های موجود مسئول است، نه فراتر از آن

۳-۴- رضایت آگاهانه دریانوردان

یکی از ارکان مهم حقوق پزشکی، اخذ رضایت آگاهانه است. در پزشکی حضوری، پزشک با توضیح کافی و پاسخ به پرسش‌های بیمار این رضایت را اخذ می‌کند. اما در تله‌مدیسین دریایی، این امر با چالش روبه‌رو است:

دریانورد ممکن است زبان مشترک با پزشک نداشته باشد.

توضیحات ممکن است به‌دلیل محدودیت ارتباط ناقص باشد.

اضطرار پزشکی (مانند شرایط بحرانی در دریا) ممکن است مانع اخذ رضایت کامل شود (۸).

از منظر حقوقی، در چنین شرایطی اصل «ضرورت» و «حفظ جان بیمار» می‌تواند جایگزین رضایت آگاهانه گردد، اما باید مستند و ثبت شود تا از مسئولیت غیرمنصفانه پزشک جلوگیری شود (۲۱).

۴-۴- مسائل مربوط به صلاحیت قضایی

یکی از پیچیده‌ترین ابعاد حقوقی تله‌مدیسین در دریا، موضوع صلاحیت قضایی (Jurisdiction) است. برای مثال:

- کشتی تحت پرچم یک کشور است.
- پزشک در کشور دیگری حضور دارد.
- دریانورد ممکن است تبعه کشور ثالث باشد.

این وضعیت موجب تعارض قوانین می‌شود. بر اساس اصول حقوق دریاها، صلاحیت اصلی بر عهده دولت پرچم کشتی است (۲۲). اما اگر پزشک در کشور دیگری فعالیت کند، دادگاه‌های آن کشور نیز می‌توانند صلاحیت خود را اعمال کنند (۱۳). بنابراین، تدوین معاهدات یا توافق‌نامه‌های بین‌المللی ویژه برای تعیین صلاحیت در این زمینه ضروری است (۱۸).

۵-۴- چالش‌های محرمانگی و داده‌های پزشکی

انتقال اطلاعات پزشکی از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای، ریسک نقض حریم خصوصی و محرمانگی داده‌ها را افزایش می‌دهد. پزشک از راه دور مسئول است که از سامانه‌های امن برای تبادل داده استفاده کند. نقض محرمانگی می‌تواند مسئولیت مدنی و حتی کیفری برای پزشک و شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات به‌همراه داشته باشد (۱۰).

۶-۴- مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی

مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی فراتر از قواعد عمومی مسئولیت پزشکی است. پزشک باید:

الف- پزشک باید در چارچوب امکانات موجود، حداکثر تلاش علمی و حرفه‌ای را انجام دهد

در تله‌مدیسین دریایی، پزشک تنها به اطلاعاتی که از طریق فناوری‌های ارتباطی در دسترس او قرار دارد، دسترسی دارد. این امر موجب می‌شود که پزشک مسئولیت بیشتری در استفاده بهینه از این امکانات داشته باشد. پزشک باید با رعایت استانداردهای علمی و حرفه‌ای، از تمامی داده‌های موجود برای تشخیص و درمان استفاده کند و در صورت محدودیت‌های فنی یا اطلاعاتی، بهترین تصمیم ممکن را بگیرد. این نوع مسئولیت فراتر از قواعد عمومی مسئولیت پزشکی است، چرا که پزشک باید در شرایطی خاص و گاهی نامساعد که برای مراقبت‌های پزشکی معمولی وجود ندارد، به ارائه خدمات با بالاترین کیفیت ممکن بپردازد. این امر در Guidelines for the Regulation of Telemedicine توسط سازمان جهانی بهداشت (۳) نیز تاکید شده است که پزشکان باید از تمامی ابزارهای موجود در چارچوب امکانات فنی استفاده کنند تا خدمات بهداشتی به بهترین شکل ممکن ارائه شود.

ب- پزشک باید حدود مسئولیت خود و افسر کشتی را روشن سازد

در محیط‌های دریایی، به‌ویژه در شرایط تله‌مدیسین، پزشک باید کاملاً مشخص کند که مسئولیت‌های او و افسر کشتی چیست. از آنجا که افسر کشتی نقش کلیدی در اجرای دستورات پزشکی و هماهنگی با پزشک از راه دور دارد، مسئولیت‌های هر یک از طرفین باید به‌وضوح تعیین شود تا از هرگونه سوءتفاهم یا مسئولیت‌های غیرقابل پیش‌بینی جلوگیری شود. به‌طور خاص، افسر کشتی باید وظیفه خود را در جمع‌آوری اطلاعات پزشکی، ارائه کمک‌های اولیه و همکاری با پزشک به‌طور شفاف درک کند. این تفکیک مسئولیت‌ها به پزشک امکان می‌دهد تا تصمیمات مؤثری بگیرد و از تحمیل مسئولیت غیرضروری به خود یا دیگران جلوگیری کند. این مفهوم در International Maritime Health Guidelines که توسط سازمان جهانی بهداشت (WHO) تدوین شده است نیز تأکید شده است که باید به وضوح تعیین شود که چه مسئولیت‌هایی به پزشک و چه مسئولیت‌هایی به افسر کشتی تعلق دارد.

ج-پزشک باید از ابزارهای امن برای تبادل داده‌های پزشکی استفاده کند

در پزشکی از راه دور، به‌ویژه در محیط‌های حساس مانند کشتی‌ها، حفاظت از اطلاعات پزشکی بیمار اهمیت بالایی دارد. پزشک باید از ابزارها و فناوری‌هایی استفاده کند که امنیت داده‌ها را تضمین می‌کنند و از نقض حریم خصوصی جلوگیری می‌کنند. این امر نه‌تنها از نظر اخلاقی ضروری است، بلکه مطابق با قوانین و مقررات جهانی مانند قانون حفاظت از داده‌های شخصی (GDPR) و قوانین حفاظت از داده‌های بهداشتی در آمریکا (HIPAA) نیز الزام‌آور است. مسئولیت پزشک در این زمینه فراتر از تشخیص و درمان است؛ او باید از فناوری‌های ایمن و رمزگذاری‌شده برای تبادل داده‌های حساس پزشکی استفاده کند تا از خطرات احتمالی برای بیمار و حرفه پزشکی جلوگیری نماید. این موضوع در Telemedicine Practice Guidelines که توسط (The American Medical Association (AMA منتشر شده است نیز به‌طور خاص بیان شده است که پزشکان باید از سیستم‌های ارتباطی امن برای تبادل اطلاعات پزشکی استفاده کنند.

د- پزشک باید در موارد اضطرار، تصمیمات خود را مستند کرده و مبنای ضرورت را توضیح دهد.

در شرایط اضطراری که امکان دسترسی به خدمات پزشکی حضوری وجود ندارد، پزشک باید هر تصمیم پزشکی را به‌طور دقیق مستند کرده و دلایل اتخاذ آن را شرح دهد. این مستندسازی نه‌تنها برای حفاظت از بیمار و تضمین کیفیت درمان ضروری است، بلکه از نظر قانونی نیز برای روشن‌سازی مسئولیت‌ها و پاسخگویی در آینده حیاتی است. پزشک باید توجیه کند که چرا در شرایط خاص، از راه دور درمان ارائه کرده است و چگونه تصمیمات خود را براساس اطلاعات و شرایط موجود اتخاذ کرده است. این کار باعث می‌شود که مسئولیت پزشک در مواقع اضطراری محدود نشود و در صورت بروز خطا یا مشکلات، او قادر به ارائه توضیحات قانونی و حرفه‌ای باشد.

این موضوع در World Health Organization's Ethical Guidelines for Telemedicine تأکید شده است که در شرایط اضطراری، مستندسازی دقیق تصمیمات پزشک برای حفاظت از حقوق بیمار و پزشک ضروری است.

د- تدوین قواعد ویژه در سطح ملی و بین‌المللی برای مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی ضروری است

با توجه به پیچیدگی‌ها و چالش‌هایی که پزشکی از راه دور در کشتی‌ها ایجاد می‌کند، تدوین قواعد خاص برای مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی ضرورت دارد. این قواعد باید به‌طور خاص به مشکلات و شرایط منحصر به‌فرد این حوزه پاسخ دهند، از جمله محدودیت‌های ارتباطی، دسترسی به اطلاعات، مسئولیت‌های مشترک با افسران کشتی، و چالش‌های اخلاقی و قانونی. قوانین موجود در سطح ملی و بین‌المللی باید به گونه‌ای اصلاح شوند که تمام مسئولیت‌های پزشک، افسر کشتی، و مالکان کشتی را به‌وضوح مشخص کرده و از بروز مشکلات حقوقی و اجرایی جلوگیری نمایند. تدوین این قوانین می‌تواند به بهبود کیفیت مراقبت‌های بهداشتی دریایی، افزایش ایمنی و کاهش مسئولیت‌های حقوقی کمک کند. این نکته در "دستورالعمل‌های بین‌المللی پزشکی از راه دور" (International Telemedicine Guidelines) که توسط "اتحادیه بین‌المللی مخابرات" (The International Telecommunication Union (ITU) و "سازمان بهداشت جهانی" تدوین شده است، مطرح است که قوانین ملی و بین‌المللی باید تطبیق‌پذیر و به‌روز باشند تا پزشکان از راه دور بتوانند با اطمینان بیشتری خدمات خود را ارائه دهند.

این موارد و منابع بین‌المللی به‌طور کامل زمینه‌ساز تدوین قواعد ویژه برای مسئولیت پزشک در تله‌مدیسین دریایی می‌شوند و توجه به آن‌ها می‌تواند به بهبود مراقبت‌های بهداشتی در دریا کمک کند.

۵- چارچوب حقوقی مسئولیت پزشک در ارائه خدمات پزشکی از راه دور به دریانوردان

۵-۱- مبانی حقوقی مسئولیت پزشک

مسئولیت پزشک در نظام‌های حقوقی بر سه اصل بنیادین استوار است:

الف- رعایت استاندارد مراقبت (Standard of Care): پزشک موظف است مطابق دانش و موازین علمی روز اقدام کند.

ب- رضایت آگاهانه بیمار (Informed Consent): حتی در شرایط از راه دور، پزشک باید اطلاعات کافی درباره وضعیت، درمان و مخاطرات احتمالی در اختیار دریانورد قرار دهد.

ج- تعهد به نتیجه یا وسیله: در اکثر نظام‌های حقوقی، پزشک تعهد به «وسیله» دارد، یعنی ملزم به به‌کارگیری مهارت‌های متعارف است نه تضمین نتیجه.

در پزشکی از راه دور، این اصول باید بازتعریف شوند تا متناسب با شرایط خاص دریانوردی و محدودیت‌های فنی کشتی‌ها باشند.

۵-۲- مسئولیت مدنی پزشک

در صورت بروز خسارت ناشی از خطای پزشکی از راه دور، مسئولیت مدنی پزشک مطرح می‌شود. در این زمینه:

در ایران: طبق ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی و ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی، پزشک مسئول جبران خسارت ناشی از تقصیر است، حتی اگر درمان به صورت غیرحضوری انجام شود.

در حقوق تطبیقی: بسیاری از کشورها از جمله ایالات متحده، پزشک را بر اساس استاندارد مراقبت در «محل استقرار بیمار» مسئول می‌دانند. این امر در دریانوردی باعث می‌شود که قانون کشور صاحب پرچم کشتی (Flag State) تعیین‌کننده باشد.

۵-۳- مسئولیت کیفری پزشک

چنانچه قصور پزشک منجر به مرگ یا آسیب جدی دریانورد شود، مسئولیت کیفری نیز متصور است. در اینجا چالش‌هایی چون:

الف-تعیین صلاحیت قضایی (دادگاه کشور پزشک، کشور پرچم کشتی یا محل وقوع حادثه)

ب-احراز تقصیر در شرایط فنی خاص کشتی مطرح می‌شود.

۵-۴- مسئولیت اخلاقی و حرفه‌ای

حتی در صورت نبود مقررات صریح قانونی، پزشکان بر اساس سوگند پزشکی و اصول اخلاق حرفه‌ای موظف‌اند که نهایت تلاش خود را برای نجات جان دریانوردان انجام دهند. سازمان جهانی بهداشت (WHO) و فدراسیون جهانی انجمن‌های پزشکی (WMA) نیز بر این مسئولیت اخلاقی تأکید دارند.

۵-۵- چالش‌های حقوقی در مسئولیت پزشک از راه دور برای دریانوردان

الف- مشکل صلاحیت سرزمینی: به دلیل ماهیت بین‌المللی حمل‌ونقل دریایی، مشخص کردن نظام حقوقی حاکم دشوار است.

ب- نبود قوانین خاص در ایران: در حال حاضر قوانین داخلی به طور مستقیم به تله‌مدیسین در دریانوردی اشاره نکرده‌اند.

ج- مشکلات فنی و ارتباطی: اگر خطای پزشکی ناشی از ضعف ارتباطات ماهواره‌ای یا نقص تجهیزات باشد، تعیین مسئولیت پیچیده‌تر می‌شود.

د- بیمه مسئولیت پزشک: هنوز چارچوب مشخصی برای پوشش بیمه‌ای خطاهای پزشکی از راه دور در کشتی‌ها وجود ندارد.

۶-۴- چارچوب پیشنهادی برای ایران

با توجه به خلأهای موجود، می‌توان چارچوب زیر را برای تنظیم مسئولیت پزشک در درمان دریانوردان از راه دور پیشنهاد کرد:

۱- تدوین قانون خاص یا الحاق تبصره به آیین‌نامه‌های سازمان بنادر و دریانوردی در خصوص پزشکی از راه دور.

۲- الزام پزشکان ارائه‌دهنده خدمات از راه دور به داشتن مجوز ویژه از وزارت بهداشت و سازمان نظام پزشکی.

۳- پیش‌بینی مقررات بیمه‌ای برای پوشش خسارات ناشی از خطای پزشکی در کشتی‌ها.

۴- ایجاد سامانه ملی تله‌مدیسین دریایی با مشارکت وزارت بهداشت و سازمان بنادر برای تضمین کیفیت خدمات.

۵- همسویی با کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۲) و دستورالعمل‌های IMO جهت شفاف‌سازی مسئولیت‌ها در سطح بین‌المللی.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۱-۶- نتیجه‌گیری

در این مقاله روشن شد که تله‌مدیسین در حوزه دریایی نه‌تنها یک ضرورت عملی برای دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی است، بلکه از منظر حقوق بین‌الملل دریایی و حقوق بشر نیز دارای پشتوانه الزام‌آور می‌باشد. درعین‌حال، همین پشتوانه‌ها زمینه‌ساز مسئولیت‌های حقوقی گسترده برای پزشک و سایر ذی‌نفعان هستند. این مبانی نظری و حقوقی، مقدمه‌ای برای بررسی تفصیلی مسئولیت حقوقی پزشک در فصول بعدی است.

مسئولیت پزشک در پزشکی از راه دور برای دریانوردان، به دلیل ماهیت فراملی دریانوردی، ابعاد پیچیده‌ای دارد. با این حال، اصل بنیادین «برابری استاندارد مراقبت» ایجاب می‌کند که پزشکان از راه دور همانند پزشکان حضوری مسئولیت داشته باشند. برای ایران، تدوین قانون خاص، توسعه سازوکارهای بیمه‌ای و هماهنگی با اسناد بین‌المللی ضروری است تا از یک‌سو حقوق دریانوردان تضمین شود و از سوی دیگر پزشکان در معرض مسئولیت‌های مبهم و غیرقابل پیش‌بینی قرار نگیرند.

پزشکی از راه دور به‌عنوان یکی از ابزارهای نوین در ارتقای سلامت دریانوردان، فرصت‌های ارزشمندی برای بهبود دسترسی به خدمات درمانی در کشتی‌ها فراهم کرده است. با وجود مزایای فراوان، مسئولیت حقوقی پزشکان در این حوزه به دلیل ماهیت خاص دریانوردی و ارتباطات فرامرزی، با چالش‌های جدی مواجه است.

پزشکی از راه دور نه تنها ابزاری برای ارتقای سطح سلامت دریانوردان است، بلکه بستری برای تحقق حقوق بشری در دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی برابر محسوب می‌شود. با این حال، بدون تعیین چارچوب روشن برای مسئولیت پزشک، این فرصت می‌تواند به منبعی برای منازعات حقوقی تبدیل شود.

از این رو، ضروری است که ایران در کنار اصلاح قوانین داخلی، به‌صورت فعال در مذاکرات و تدوین استانداردهای بین‌المللی مشارکت کند تا هم از حقوق دریانوردان حمایت شود و هم امنیت شغلی و حقوقی پزشکان تضمین گردد.

مطالعه حاضر نشان داد که:

اصل بنیادین در همه نظام‌های حقوقی، تساوی استاندارد مراقبت حضوری و از راه دور است؛

کنوانسیون کار دریایی ۲۰۰۶ (۲) و دستورالعمل‌های سازمان بین‌المللی دریانوردی (IMO) کشورها را ملزم به تأمین خدمات بهداشتی برای دریانوردان کرده، اما به صراحت به مسئولیت پزشک از راه دور اشاره نکرده است؛

در ایران، قوانین عام مانند قانون مسئولیت مدنی و قانون مجازات اسلامی و تصویب کنوانسیون کار دریایی در سال ۲۰۱۳مبنای رسیدگی هستند، اما خلأ یک قانون خاص در زمینه پزشکی از راه دور کاملاً محسوس است؛

چالش‌هایی همچون تعیین صلاحیت قضایی، بیمه مسئولیت پزشک، و مشکلات فنی ارتباطی، بر پیچیدگی موضوع افزوده است.

۲-۶- دستاوردهای پژوهش

الف- شناسایی خلأهای قانونی در ایران در حوزه تله‌مدیسین دریایی؛

ب- تبیین مبانی مسئولیت مدنی، کیفری و اخلاقی پزشک در درمان دریانوردان از راه دور؛

ج- ارائه مقایسه تطبیقی میان ایران، نظام‌های حقوقی خارجی و اسناد بین‌المللی؛

د- طراحی چارچوب حقوقی پیشنهادی برای پوشش بهتر خدمات پزشکی از راه دور در کشتی‌ها.

۳-۶- پیشنهادات کاربردی

الف-در سطح ملی

۱- تدوین قانون خاص در حوزه پزشکی از راه دور با تأکید بر خدمات به دریانوردان؛

۲- الزام بیمه‌های درمانی و مسئولیت حرفه‌ای به پوشش خطاهای ناشی از تله‌مدیسین؛

۳- توسعه زیرساخت‌های ارتباطی دریایی با استفاده از فناوری ماهواره‌ای و سامانه‌های ایمن داده‌پزشکی؛

۴- ایجاد کارگروه مشترک وزارت بهداشت و سازمان بنادر و دریانوردی برای راه‌اندازی شبکه ملی پزشکی از راه دور دریایی؛

۵- آموزش پزشکان و دریانوردان در زمینه استانداردها، حقوق و وظایف در تله‌مدیسین.

ب) در سطح بین‌المللی

۱- الحاق پروتکل ویژه به کنوانسیون کار دریایی (۲) برای تعیین صریح مسئولیت پزشکان از راه دور؛

۲- همکاری ایران با IMO و ILO برای تدوین دستورالعمل‌های بین‌المللی در این زمینه؛

۳- پذیرش اصل صلاحیت مبتنی بر کشور پرچم (Flag State Jurisdiction) برای یکپارچه‌سازی رسیدگی‌های حقوقی؛

۴- ایجاد سازوکار بیمه بین‌المللی برای جبران خسارات ناشی از خطای پزشکی از راه دور.

تشکر و قدردانی: از اساتید محترم دانشگاه علوم دریایی امام خمینی(ره) آقای دکتر ابوطالب مطلبی، آقای دکتر کاظمی راد و آقای آبچر، آقای دکتر فیروزی و آقای دکتر عالی پور و آقای دکتر حبیب نوری، آقای دکتر دیهیم پور، آقای دکتر محمدی، آقای دکتر غفارلو، آقای دکتر یزدانشناس، آقای دکتر تقی‌پور، آقای حسن‌پور و آقای دکتر علی محمدپور و آقای مهندس مجدفر و

دیگر همکاران فرهیخته ام برای همکاری های مستمر و تلاش در جهت ایجاد و توسعه سرمایه اجتماعی مبتنی بر علم در دانشگاه، کمال تشکر را دارم.

نقش نویسندگان: نویسنده در پردازش مفاهیم، جمع آوری داده ها و آنالیز داده ها، نوشتن و ادیت مقاله شرکت داشته و در نگارش اولیه مقاله یا بازنگری آن سهیم و با تایید نهایی مقاله حاضر، مسئولیت دقت و صحت مطالب مندرج در آن را می پذیرد.

تضاد منافع: نویسندگان تصریح می کنند که هیچ گونه تضاد منافعی در مطالعه حاضر وجود ندارد.

منابع

1. World Health Organization. Ethics and governance of artificial intelligence for health. Geneva: World Health Organization; 2021.
2. International Labour Organization. Maritime Labour Convention (MLC), 2006. Geneva: International Labour Organization; 2006.
3. International Labour Organization. Maritime Labour Convention, 2006, as amended. Geneva: International Labour Organization; 2006.
4. International Maritime Organization. International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS), 1974, as amended. London: International Maritime Organization; 1974.
5. World Health Organization. Telemedicine: opportunities and developments in Member States: report on the second global survey on eHealth. Geneva: World Health Organization; 2010.
6. World Medical Association. WMA statement on the ethics of telemedicine. Ferney-Voltaire: World Medical Association; 2017.
7. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). New York: United Nations; 1966.
8. World Health Organization. Global strategy on digital health 2020–2025. Geneva: World Health Organization; 2020.
9. Sklar DP. Ethical and legal implications of telemedicine. Acad Med. 2021;96(1):20-5.
10. Craig J, Patterson V. Introduction to the practice of telemedicine. J Telemed Telecare. 2017;23(9):769-71.
11. Baggio R, Lettieri E, Masella C. Telemedicine for seafarers: a review of international experiences. J Telemed Telecare. 2020;26(7):421-8.
12. Tsaroucha A, Paschou M, Sakkalis V. Telemedicine in maritime healthcare: legal and technical perspectives. Health Policy Technol. 2018;7(3):321-30.
13. International Maritime Organization. Guidelines on the medical examination of seafarers. London: International Maritime Organization; 2015.
14. United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR). New York: United Nations; 1966.
15. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (Art. 12). Geneva: United Nations; 2000.
16. European Union. General Data Protection Regulation (GDPR). Brussels: European Union; 2018.
17. López J, Martínez P, González A. Legal and practical implications of telemedicine for seafarers' health. Int Marit Health. 2021;72(2):115-23.
18. Przybylowski A. Legal aspects of telemedicine for seafarers: challenges and perspectives. Marit Policy Manag. 2022;49(5):655-71.
19. Brazier M, Cave E. Medicine, patients and the law. 7th ed. Manchester: Manchester University Press; 2020.
20. Beauchamp TL, Childress JF. Principles of biomedical ethics. 8th ed. New York: Oxford University Press; 2019.
21. Beauchamp TL, Childress JF. Principles of biomedical ethics. 8th ed. New York: Oxford University Press; 2019.
22. United Nations. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). Montego Bay: United Nations; 1982.